

**CONTRIBUTIONS TO THE CONCEPT OF MODERNITY IN H.-R. PATAPIEVICI'S
VIEW**

Mircea A. Diaconu, Prof., PhD, "Ștefan cel Mare" University of Suceava

*Abstract: Has postmodernity taken modernity's place? Is there in the relation between history and the individual an equilibrium between discerning, namely choice and the incarnation of Providence? Is modernity with its roots in Enlightenment a solution that suspends religious experience? Our paper enlightens these questions and Horia Roman Patapievici's answers in *Discernământul modernității* (Humanitas, 2008), a collection of seven conferences that doubles the previous study on the same subject, *Omul recent. A true proclamation in favor of a fragile modernity*, Horia Roman Patapievici's book is at the same time a pleading for the modern man's recovery of religious experience.*

Keywords: *Patapievici, modernity, Enlightenment, religious experience.*

Din ce motive să-și fi adunat H.-R. Patapievici conferințele despre modernitate într-un volum? Doar pentru a redeschide dosarul conceptual al modernității și, eventual, pentru a redesena harta (tipologică și istorică) a omului recent?! Pe lângă miza aceasta – un miez pe cât de puternic, pe atât de fragil –, H.-R. Patapievici trasează câteva traiectorii fără de care înțelegerea convingerilor sale poate rămâne la marginea aproximării. De altfel, cartea care însumează cele 7 conferințe se numește *Discernământul modernizării* și nu, ipotetic, *Discernământul modernității*, dovadă a faptului că avem de-a face cu un fenomen în mișcare, pe care încă îl mai putem înțelege și, prin urmare, chiar controla. În fond, ca un modern veritabil, H.-R. Patapievici crede, poate tocmai pentru că se îndoiește, în forța rațiunii și în capacitatea omului de a decide. Așa încât, nașterea imaginii modernității este și actul ei de identitate. Cât despre faptul că volumul însumează 7 conferințe, nu putem decât să bănuim că se relevă aici convingerea implicită a existenței unui cod de legi, a unei lumi, care, suficientă sieși, cu încărcătura sa de semnificații sacru-mitice, trebuie citită. Nici vorbă de vreo atitudine ludică – autorul nu crede în gratuitate – ori de vreo simplă întâmplare (cum să accepte un modern hazardul?). De fapt, conferințele acestea – pentru un modern canonic, ele stau în umbra greutatea unor tratate sau a unor studii – fac cel mai bine nu dovada elocvenței autorului (taumaturg și profet, diagnostician și terapeut – pentru care nu elocvența în sine contează), ci dovada gândirii pe viu și, ca să preluăm o sintagmă de sorginte platoniciană din chiar corpusul conferințelor, a *scrierii pe suflet*. Interesant nu este că întrebările, în forma aceasta, a comunicării directe, chiar ard, ci că, dincolo de suportul tare, al hîrtiei, ideile întemeiază în celălalt dacă nu răspunsuri, măcar interogații, un fundament pentru bine. Așadar, recunoaștem în opțiunea publicării acestor conferințe pariul unei duble căi de comunicare, în care ceea ce e puternic e slab și ceea ce e slab e puternic. Și n-aș fi recurs la această formulă (amintind de șarpele care-și înghite coada – imagine emblematică a modernității), dacă H.-R. Patapievici n-ar fi vorbit el însuși în carte de câteva ori despre această temelie, complexă deși deseori și din toate direcțiile simplificată, a modernității. Un argument e chiar faptul că, în cazul său, erudiția devine confesiune, iar interogația, prilejul bucuriei; bucurie de întemeietor, căci

întrebările fundamentează un subiect, unul de factură modernă, a cărui plăcere digresivă e subsumată vocației rigorii și care, uitându-se pe sine, devine mai conștient de ceea ce este.

În fine, două mi se par ramificațiile subtextuale care parcurg, ca o pânză freatică, suprafața erudită a conferințelor lui Horia-Roman Patapievici pe tema modernității. Pornind de la premisa neîncrederii în proiectul iluminist de modernitate (o neîncredere care a generat în timp tot felul de excese), el restaurează subiectul (și deopotrivă conceptul de subiect) în istorie și privește sagace relațiile românilor și ale omului, în general, cu modernitatea.

Dar, despre ce subiect este vorba? Despre unul devenit obiect, teritoriu de explorat, adică o identitate care se legitimează nu prin faptul că este ceva, ca un dat imuabil, ci prin conștiința care îi înregistrează prezența. Prima dintre conferințe, *Despre rănilor nevindecate*, aparent cea mai angajată subiectiv, al cărei titlu mizează tocmai pe o tensiune a patetismului cerebral, se instituie pe neliniștea generată de (in)consistența subiectului prin raportare la logica istoriei. Poveștile bunicilor lui, victime și actori de fundal ai istoriei, provoacă, firesc, dezarmanta constatare: „Dacă nu ar fi existat al doilea război mondial și, după război, impunerea comunismului peste întreaga Europă Centrală și de Est, părinții mei nu s-ar fi întâlnit niciodată”. Mai tăios: „Sînt un produs neintenționat al catastrofelor care au ruinat multe din țările acelei părți de lume”. Patapievici identifică aici modelul cel mai convingător al poveștii moderne, pentru care suferința nu mai este prilejul unei depășiri, ci amînarea, de nu cumva chiar distrugerea sensului. Numai că orice rău își conține, în chiar desfășurarea sa, dimensiunea benefică. Așa încît, consecința a răului, suferința întemeiază. Ce argument mai palpabil decît chiar existența lui Horia-Roman Patapievici și conștiința lui interogativă? El însuși crede în logica istoriei din moment ce are convingerea că România trebuie să-și ducă la capăt propriul proiect al modernității, fie el și deznodămîntul unui simplu transplant. Este unul dintre țintele pledoariilor sale.

N-aș fi pus în talerele balanței – atît de disproporționat parcă – atrocitățile istoriei și conștiința aceasta interogativă, văzută ca întrupare a unei obligații morale față de care nimic nu are sens, dacă Patapievici n-ar acredita el însuși ideea unei taine care dă coerență neantului. Fie această taină și un construct mental. Într-un context în care demonstrează că postmodernitatea nu face decît să continue interogațiile modernității (și, prin aceasta, îi și aparține), el afirmă: „Numai construcțiile pot fi cunoscute: Tot ce poate fi cunoscut este construit”. Ontologia e, deci, subordonată epistemologiei. Acceptînd că omul nu are acces la planurile divinității, Patapievici se revendică, el însuși, de la existența acestor planuri. Așa încît, dincolo de posibilul cinism și de ipotetica deplasare a proporțiilor, tocmai existența lui Horia-Roman Patapievici face proba instituirii sensului. Citim într-un loc, iar locul acesta este – deloc întîmplător – conferința din mijloc. A patra fiind, indiferent dacă privim dinspre cap sau dinspre coadă, ea exprimă perfecțiunea. În plus, numită *Despre faptul de a fi modern*, conține un autoportret și o profesiune de credință, sigiliu care explică totul, fiind imaginea lui. În fine, citim aici: „modernitatea înseamnă timp, iar timpul înseamnă desfășurarea Providenței”. Ce dovadă mai bună a rațiunii vinovate a lui Horia-Roman Patapievici? Și nu e vorba doar de o supoziție a noastră. Explicit, se afirmă: „e suficient să ne uităm cu atenție la viața noastră, a oricărui dintre noi: noi sîntem constant în prezența unei revelații religioase absolute”. Doar „cititorul de mesaje”, doar „decoderul” e relativ, aflăm ceva mai departe. Este motivul pentru care un spirit rațional ca Horia Roman Patapievici are certitudinea că omul

modern trebuie să regăsească discernământul, ceva care se poate căpăta numai „*prin intermediul, în timpul și la capătul* unei experiențe religioase”.

Sînt cuvinte care, anunțînd sfîrșitul acestei conferințe, readuce în discuție echilibrul balanței, pe talerele căreia stau *istoria și subiectul, atrocitățile și individul*. Modernitatea se întemeiază tocmai pe fragilitatea subiectului, pe conștiința precarității lui, a periferiei pe care o ilustrează – nu-i așa? – chiar în raport cu Dumnezeu. Nici un fanatism nu-i este propriu bunei modernități, căci există, firește, și o modernitate rea, sau, mai degrabă, un reflex întunecat al ei. Or, iată cuvintele cu care sfârșește această conferință din chiar miezul volumului: „dincolo de putințele și neputințele noastre, *ale mele* ca biet om, posibilitatea – posibilitatea experienței religioase, n.n. – este deja creată la scară mare [...], iar Dumnezeu nu ne-a părăsit. El ne așteaptă și pe acest drum, care pare să ne îndepărteze tot mai mult de el. Vă amintiți vorba apostolului: cu cît sînt mai puternic, cu atît sînt mai slab; și cu cît sînt mai slab, sînt mai puternic. Ne apropiem cel mai bine de Dumnezeu prin distanța care ne separă de el”. Așadar, discernământul este poate trăsătura fundamentală a omului modern. Iar cînd este vorba despre *modernizare* (un proces, nu o stare), deducem că, într-un fel mai puțin vizibil, el este, sau poate fi, stăpîn pe destin. Ultima dintre conferințe sfîrșește cu ideea că omul se poate construi pentru că poate alege: „istoria noastră se face prin decizii, iar acestea nu sînt de tipul aruncării cu banul”. Altfel spus, subiectul, în întregul său, este sursa propriei deveniri; soarta individuală e consecința unei succesiuni de opțiuni (ca în modelul gramaticii generative).

Să deducem că un optimism, cumva inexplicabil, s-a altoit pe viziunea istoriei fără sens, din prima conferință?! Văd în această mutație nu o simplă strategie, asemenea celei maioresciene, de instituire a binelui prin generarea lui ideatică: faptele se nasc din voința formulată lingvistic, tot așa cum istoria e consecința unei trăiri conștiente. Oricum, optimismul final nu exclude ipoteza istoriei văzute ca labirint. Nici o utopie, nici un fel de idilism, din moment ce „judecățile de discernământ, care sînt strîns legate de poziția pe care o avem față de distincția lui Platon între lucrurile scrise pe suflet și cele scrise pe suporturi exterioare sufletului –, sunt cele care, finalmente, decid soarta noastră”. Așadar, văd în această glisare nu o replică din zona retoricului, ci o substanță ontică întemeiată de echilibrul și complementaritatea dintre hazard și opțiune. „De ce se-ntîmplă toate așa cum se întîmplă / Cine mi-o spune oare? E plan, precugetare / În șirul orb al vremii și-a lucrurilor lumii? / Sau oarba întîmplare fără-nțeles și țintă / E călăuza vremii? Putut-a ca să fie / Și altfel decum este tot ceea ce există, / Sau e un *trebui* rece și neînlăturat? Și, dacă *trebui* toate să fie-așa cum sunt, / *Ce* legi urmează vremea?”, se întreba Eminescu. Or, răspunsul pe care Patapievici îl simte legitim are în vedere echilibrul dintre considerarea destinului deopotrivă consecință a nefericitei întîmplări a istoriei și reflex al propriei decizii de a interoga faptele, de a alege, deci de a impune. De fapt, optimismul de care vorbeam se întemeiază pe umanismul pe care Horia-Roman Patapievici îl cultivă; repetînd în subsidiar că „Dumnezeu nu joacă zaruri”, el îi oferă omului șansa de a se întemeia pe sine fie și prin depășirea suferinței. Pînă la urmă, Patapievici vrea să ne propună o astfel de poveste, tradițională. Prin problematizarea continuă a faptelor, el reinstituie convingerea că „suferința poate fi răscumpărată printr-un bine mai înalt”, la fel cum periferia poate deveni centru, fără ca prin asta să avem de-a face cu o „identitate slabă” a lumii. Mesajul acesta, căruia Horia-Roman Patapievici i se devotază, este, dacă vreți, chiar perifericul (insignifiantul) care salvează istoria, cu toate accidentele care

au concurat pentru a ajunge la această prezență a lui în formă de subiect. Replica tuturor nenorocirilor este această conștiință morală, de reinvestire a sensului. Datoria de a mărturisi vina acelor timpuri atroce din care Horia-Roman Patapievici a luat ființă e dublată de datoria de a înțelege că și labirintul istoriei poate fi controlat, printr-o privire interogativă, de refundamentare a sensului în modernitate.

Dincolo de orice iluzie (din moment ce „a înțelege că nu ești unic înseamnă a pricepe că justificarea unicității tale nu mai este cu putință”), lamentației posibile pe tema precarității subiectului (rod al întâmplării) îi ia locul un umanism întemeiat pe discernământul care instituie. E ca și cum orice neregularitate poate fi (măcar interogativ) descrisă matematic. În luptă implicită cu susținătorii postmodernismului (știind în același timp că există și o modernitate rea), Horia-Roman Patapievici face din autoportretul său un argument al modernității: „Da, eu sînt un învechit de pro-capitalist, adept al statului modern, văzut ca arbitru neutru al intereselor private; sînt pentru raționalitatea științifică, pentru spiritul critic și accept cu recunoștință atît marea tradiție a științelor naturii care ne vin din secolul al XVII-lea, cît și marea tradiție a creștinismului care ne vine din bunavestire a Întrupării și a Învierii”. El se declară, de altfel, de dreapta (într-un sens în care, pe urmele lui E. Burke a fi de dreapta înseamnă a fi suspect) și se numește, cu o sintagmă nu numai poetică, dar și exactă, un modern tulburat. „*Modernul pur* și simplu consideră că, orice s-ar schimba, este perfect, deoarece există progresul, care îl asigură automat că, orice ar face, el crește, acumulează, merge cu adevărat *tot înainte*. *Modernul tulburat* are însă reacția lui Burke, reacția conservatoare de recul, întrebîndu-se ce se pierde cînd, prin adoptarea cutărei noutăți, ceva se cîștigă”. Memorabile paginile acestea din miezul cărții despre modernul tulburat care „înțelege că, deși operele sale reprezintă un progres, el însuși nu este unul”. De curînd, autorul unei cărți care face elogiul moderației și-a exprimat părerea, în cadrul unei lansări a volumului său, că modelul acestei atitudini politice ar fi la noi pașoptismul, și-l invoca pe Adrian Marino. Nu pașoptismul cultivă, însă, moderația, ci Maiorescu, acest discipol al lui Burke, în descendența căruia, în această chestiune, Patapievici se situează.

Nu-i locul aici pentru o discuție despre maioreșcianismul lui Horia-Roman Patapievici; dar ceea ce trebuie precizat este că autorul acestor conferințe (amintind de prelecțiunile publice de-acum un deceniu și jumătate) practică doar excesul echilibrului, indiferent dacă vorbește despre modernizarea românilor ori despre modernitate, în general. Nu-i furat de visuri, nici de utopii și rămîne prizonierul numai al întrebării întemeietoare. O conștiință lucidă pune în spatele oricărei ipoteze o nouă suită de întrebări. La sfîrșitul cărții, el chiar îi invită „pe unii dintre dvs. să nu fie prea pesimiști în privința destinului civilizației noastre, iar pe alții să nu fie prea optimiști în ce privește puterile ei”. Toate conferințele sfîrșesc, de altfel, cu o întoarcere în viața imediată, față de care Horia-Roman Patapievici propune soluțiile unui sceptic optimist și întrebările unui optimist tulburat. Sînt soluțiile echilibrului, nesusus de viciile sclipitoare ale occidentului, neparalizat de complexul identității.